

STANISŁAW KULPACZYŃSKI SDB

ŚRODKI AUDIOWIZUALNE W RAMACH POLSKIEGO PROGRAMU KATECHETYCZNEGO

Aktualny program katechetyczny, obowiązujący od 1971 r.¹ w powstałych na jego kanwie podręcznikach i w materiałach proponuje – po raz pierwszy i na tak dużą skalę – używanie w katechizacji środków audiowizualnych. Nie budzi to zdziwienia, gdyż żyjemy w epoce, którą nazywa się audiowizualną. Rolą tych środków zajmuje się nie tylko psychologia i pedagogika, ale również teologia². Kościół docenia ich znaczenie, podziwia rozwój, ale równocześnie wzywa do odpowiedzialnego ich używania. Wiele instytucji kościelnych i zgromadzeń zakonnych pragnie wykorzystywać te środki, zwłaszcza w dziedzinie wychowania.

W *Ogólnej instrukcji katechetycznej*, która w cz. IV (nr 105-122) porusza problem pomocy katechetycznych, stwierdza się, że środki audiowizualne stosowane są zwłaszcza: a) jako dokumentacja, wzbogacająca katechezę elementami obiektywnymi (powinny one wyróżniać się autentycznością, należytą selekcją wiadomości i przejrzystością dydaktyczną); b) jako obrazy, właściwie kształtujące uczucia i wyobraźnię (powinny odznaczać się pięknem i pozytywną siłą duchową) (nr 122)³.

Chcąc wspomagać katechizację środkami audiowizualnymi, należy znać ich rodzaje oraz podstawowe zasady stosowania. Pożyteczna jest znajomość recepcji – przez dzieci i młodzież – najbardziej rozpowszechnionych środków oddziaływania, chociażby telewizji. Ważna jest także znajomość nasycenia tymi środkami podręczników i materiałów katechetycznych, używanych w ramach obowiązującego w Polsce programu katechetycznego. Takie rozeznanie oraz znajomość możliwości materiałowo-produkcyjnych pozwalają na rozsądne planowanie tworzenia nowych pomocy audiowizualnych dla celów katechetycznych.

¹ *Szczegółowy program nauczania i wychowania religijnego przez katechizację dzieci szkół podstawowych oraz dla liceum i technikum*. Kraków 1971 (mps).

² A. D u l l a s. *Teologia epoki audiowizualnej*. "Znak" 24:1972 nr 217 s. 936-939.

³ *Directorium Catechisticum Generale*. "Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej" 1973 nr 10-12 s. 217-269.

I. CZŁOWIEK EPOKI AUDIOWIZUALNEJ

Nieustannie zauważalna jest przemiana środowiska, w którym człowiek żyje mieszkając i pracując – zmienia się styl pracy i odpoczynku. W skali ogólnoświatowej widać dwa pokolenia i dwa sposoby patrzenia na świat: pokolenie ludzi starszych, wychowane na tekstach czytanych i przekazach słownych, oraz pokolenie młodsze, kształtowane wpływem środków audiowizualnych. W wyniku działania tych środków formuje się nowy typ człowieka i nowy sposób porozumiewania się⁴.

Ten nowy typ człowieka nazywany jest "człowiekiem audiowizualnym" i mówi się, że ma "powiększone ciało i zmysły"⁵. Mówi się, i to poważnie, że koła samochodu i inne środki szybkiej komunikacji wydłużają jego nogi; książka zwłaszcza "czytana" z magnetofonowej kasety – oko; uduchowione, ale i nowocześnie szaty – skórę; przewody elektryczne – system nerwowy. Nastąpiła amplifikacja wzroku i słuchu, a to niesie z sobą określone konsekwencje, ponieważ pobudzony zmysł domaga się odpowiedniego używania.

Łatwo zauważyć, iż człowiek na co dzień posługujący się telewizorem, telefonem itp., gdy znajdzie się w miejscu, gdzie ich nie ma, czuje jakby niedosyt i mówi, że czegoś mu brakuje do "pełni szczęścia". Te nowoczesne środki stają się jakby "ciałem" człowieka. Tu rodzi się poważny moralny problem odpowiedzialności za wykorzystanie ciała i zmysłów⁶.

Wspomniane już nowoczesne środki modelują człowieka oraz jego styl bycia. Człowiek, który – prawie zawsze – chodził pieszo do miejsca swojej pracy, był spokojniejszy od tego, który jeździ samochodem. Człowiek epoki audiowizualnej ma zmienioną skalę czasu i przestrzeni, gdyż na przykład drogą telefoniczną lub radiową może połączyć się – prawie natychmiast – z drugim krańcem kuli ziemskiej. Świat wobec tego stał się jednym wielkim domem. Powoduje to również wzrost odpowiedzialności, gdyż cały świat może wiedzieć, co się gdzie zdarzyło i – w razie potrzeby – ma obowiązek nieść pomoc, protestować lub reagować w inny sposób.

"Człowiek audiowizualny" najczęściej ujmuje rzeczywistość zmysłowo i eksperymentalnie. Mówi się o nim, że myśli poprzez dźwięk i obraz, gdyż zapotrzebowanie na zmysły, zwłaszcza wzrok i słuch, jest u takiego człowieka bardzo rozwinięte. Wyraża się to także w sposobie myślenia, w pracy, w komunikowaniu się, a nawet w modlitwie.

⁴ P. Babin. *Ieri e oggi il problema audio-visivo nella catechesi*. W: *L'audio-visivo e la fede*. Red. P. Babin. Torino 1971 s. 12-19.

⁵ Tenże. *L'uomo audio-visivo*. Tamże s. 22.

⁶ Tamże s. 26-31.

Środki audiowizualne mają bez wątpienia swoje pozytywne możliwości i swoją siłę wspierającą – m.in. nauczanie. Badania wykazują, że wiadomości przyjmowane poprzez słuchanie bywają zapamiętywane bezpośrednio w 70%, a po trzech dniach tylko w 10%; przyjmowane za pomocą wzroku – bezpośrednio w 72%, a po trzech dniach – w 20%, natomiast przyswajane jednocześnie – za pomocą wzroku i słuchu – bezpośrednio w 86%, a po trzech dniach – w ok. 65%⁷. Obserwatorzy tych zjawisk twierdzą, że tworzy się nowy, trudny jednak do dokładnego zbadania, typ inteligencji⁸, gdyż – poza tymi nowymi środkami – na człowieka oddziałują także inne czynniki wychowawcze i środowiskowe. Wydaje się, że ginie książkowy, refleksyjny typ inteligencji, a powstaje inteligencja zorganizowana, wybiórcza, przypominająca niektóre maszyny liczące lub komputery. Nie można zapomnieć, że właśnie koncepcyjne ujmowanie rzeczywistości, bardziej ogólne, ale i głębokie zarazem, jest typowe dla człowieka. Mając więc świadomość takiego typu człowieka, zwłaszcza młodego, możemy w pracy duszpasterskiej oddziaływać na niego tym rozsądniej, im lepiej znamy – przynajmniej podstawowe – rodzaje i zasady dotyczące używania tych środków w dziedzinie duszpasterstwa, a zwłaszcza katechizacji.

II. CZEMU SŁUŻĄ ŚRODKI AUDIOWIZUALNE W KATECHEZIE?

Teolodzy pytają, czy środki audiowizualne mogą służyć rozwojowi wiary, która zasadniczo jest komunikowana poprzez kontakt osobowy. Faktycznie spotykamy się tu z nowym językiem, który ma szczególną siłę sugestywną, wywołuje uczucia i może tworzyć specyficzny klimat. Język ten jest zdolny rozwijać ducha, jest – zdaniem psychologów – bardzo pożyteczny, zwłaszcza dla dzieci i młodzieży, czyli w okresie, w którym dominuje rola zmysłów⁹.

P. Babin pochwała stosowanie środków audiowizualnych w katechezie, podając jednocześnie pewne uwagi praktyczne¹⁰. Zaznacza przede wszystkim, że media te mają być sposobem międzyosobowego komunikowania, dlatego stosowanie ich nie zwalnia katechety z obecności wśród katechizowanych. Wręcz przeciwnie – zmusza go do specjalnego wysiłku, żeby przez jakiś obraz lub montaż dźwiękowo-przeźroczowy nie tworzyć parawanu, niszczącego międzyosobową komunikację. Katecheta ma doprowadzić do "uczestnictwa" – niezbędego warunku "objawienia". Nie ma "objawienia", jeśli nie nastąpiło "ucze-

⁷ Tamże s. 37.

⁸ J. K o b l e w s k a. *Środki masowego oddziaływania*. Warszawa 1972 s. 24-27.

⁹ M. G. C a p u t o. *Tecniche audio-visive, sussidi nell'insegnamento*. Torino 1971 s. 7.

¹⁰ *Il linguaggio audio-visivo è atto ad esprimere la fede? W: L'audio-visivo e la fede s. 56-62.*

stnictwo". Dlatego tego typu katecheza, bardziej niż tradycyjna, wymaga szczególnie dobrego kontaktu katechety z grupą, aby mogła ona podejmować dialog, poszukiwać i współtworzyć katechezę. Należy sobie uświadomić fakt, że te środki przekazu mają służyć wolnemu ludzkiemu duchowi. Nie można ulec prawom samej techniki i fascynacji nią. Dbając o poprawność techniczną, nie wolno tracić z oczu zasadniczego celu – głoszenia Ewangelii zbawienia.

Z tego wynika, że nie należy pomijać słowa ani kontaktu osobowego. Wiara rodzi się ze słuchania słów Chrystusa (zob. Rz 10, 17). Katecheta, stosując środki audiowizualne, ma także dbać o ich wartość artystyczną, aczkolwiek nie jest to główne kryterium języka religijnego. Najistotniejsze jest, czy wywołuje się właściwe reakcje duchowe. Ważniejsza jest rzetelna troska o poziom wiary, z jaką katecheta prowadzi grupę, niż wyszukane środki techniczne.

Jak mogą służyć katechezie dwa zasadnicze elementy: dźwięk i obraz?

Dźwięk jest elementem samodzielnym, w którym można wyróżnić: milczenie (wzmacniające refleksję), hałas (wprowadzający w życiowe sytuacje), rytm muzyczny (ważny tak samo, jak rytm życia poszczególnych grup ludzi), melodię (często związaną z elementami poezji, pobudzającą do refleksji), pieśń (związaną z życiowymi problemami), narrację (jako dokument lub dialog poetycki), wywiad (jako sposób poznania danego problemu)¹¹. Trzeba dodać, że nie ma ścisłych reguł dotyczących stosowania dźwięku w katechezie. Ważne jest twórcze podejście – znajomość symboli i stylu odpowiedniego dla danej epoki, kraju, szkoły. Udźwiękowienie jest sztuką bardzo pożyteczną, ale trudną i wymagającą dużego doświadczenia, opartego na niezmiernie cierpliwej i refleksyjnej pracy.

Obraz stanowi pewną zamkniętą, tematyczną całość. Język obrazu jest inny niż język dźwięku, gdyż tutaj wszystkie elementy występują równocześnie, a nie po kolei, jak w mowie. Na obraz trzeba patrzeć dłużej, by go zrozumieć; pierwsze spojrzenie daje sąd globalny, ale dialog z obrazem trwa dotąd, aż spojrzenie nie może już nic w nim odkryć.

Język obrazów niesie z sobą duży margines interpretacji podmiotowej. Twórca obrazu ma swoje spojrzenie na dzieło, odbiorcy zaś mają swoje. Fundamentalną strukturę obrazu stanowią kolory, światła i cienie, pejzaż, plan. W katechezie najczęściej używa się obrazów z komentarzem, napisem, tytułem, co ukierunkowuje ich interpretację. Obrazy bez komentarza, mające bogatą symbolikę, są bardziej wieloznaczne. Obraz przemawia przez intelekt i przez uczucie.

Stosowanie obrazu w katechezie domaga się odpowiedniego doboru. Należy pytać: jakie przesłanie niesie dany obraz, jaka jest jego ekspresja uczuciowa, jak zostaje przyjęty przez odbiorców?

¹¹ A. Dumont. *L'elemento sonoro nel montaggio audio-visivo*. Tamże s. 95-107.

Rozumienie, choćby pobieżne, dźwięku i obrazu pozwala na dalszy krok, jakim jest umiejętność tworzenia montażu audiowizualnych. Dobrze jest, jeżeli dźwięk i obraz mają same z siebie charakter religijny, który je predysponuje do katechezy (np. religijna muzyka organowa, obrazy o tematyce ściśle religijnej). Pożyteczne dla katechezy są również obrazy i dźwięki mające duże wartości pozytywne. Możemy więc mówić o dokumentach religijnych – tak obrazowych jak i dźwiękowych – oraz o dokumentach o silnej funkcji pozytywnej. Obrazy i dźwięki, im głębiej oddziałują na psychikę człowieka, tym większą mają szansę oddziaływania religijnego.

Pomijamy tutaj bardziej szczegółowe, konstruktywne uwagi dotyczące tworzenia montażu audiowizualnych dla celów katechetycznych¹². Wspomniano już, że nie ma na to jednej, ścisłej recepty. Doświadczenie, cierpliwa i twórcza, możliwie wspólna praca w tej dziedzinie dają najlepsze rezultaty.

Obrazy i dźwięki należy łączyć ze słowem Bożym, aby miały znaczenie religijne. Katecheta powinien wcześniej wiedzieć, co chce przez nie powiedzieć i komu chce to powiedzieć. Za każdym razem należy badać odbiór i wychowywać katechizowanych do rozumienia języka audiowizualnego. W tym ostatnim względzie cenne są prace badające recepcję dzieci i młodzieży w zakresie na przykład programów telewizyjnych lub przeźroczowych.

III. RECEPCJA PROGRAMÓW AUDIOWIZUALNYCH PRZEZ MŁODZIEŻ

Psycholodzy, socjolodzy i pedagodzy podejmują badania dotyczące odbioru programów telewizyjnych i innych. Badania II i III kl. liceum ogólnokształcącego oraz III i IV kl. technikum elektrycznego, przeprowadzone w 1978 r. w Lublinie (otrzymano 394 kwestionariusze i 37 dzienniczek, z tych tylko 13 poprawnych merytorycznie), dały wyniki informujące o częstotliwości korzystania ze źródła – głównie telewizyjnego przekazu, o upodobaniach i akceptacji proponowanych treści¹³.

Autor wyróżnił trzy typy częstotliwości korzystania z telewizji: 1) zagorzały widz – ogląda telewizję codziennie, gdy tylko ma czas, pragnąłby oglądać jak największą liczbę programów (19,3% respondentów); 2) widz umiarkowany – ogląda programy telewizyjne kilka razy w tygodniu, gdy ma wolny czas i są to programy interesujące (63,8% ankietowanych); 3) widz wybiórczy – telewizor nie

¹² S. K u l p a c z y Ń s k i. *Katecheta wobec środków audiowizualnych*. "Roczniki Teologiczno-Kanoniczne" 25:1978 z. 6 s. 69-83.

¹³ J. C h r a p e k. *Uwarunkowania recepcji programów telewizyjnych przez młodzież. Studium socjologiczne*. Lublin 1985.

jest dla niego najważniejszym urządzeniem domowym, ogląda tylko bardzo interesujące programy, kilka razy w tygodniu (25,9%)¹⁴.

W powyższych badaniach wyodrębniono również trzy typy upodobań: 1) konsumpcyjne – odbiorcy, którzy przy telewizji dobrze się bawią, nie mają głębszych zainteresowań poznawczych (19,8%); 2) profesjonalno-użytkowe – odznaczają się nimi respondenci mający duże potrzeby poznawcze, inspirowane przez szkołę i otoczenie (68,5%); 3) osobowe – reprezentuje je młodzież interesująca się treściami, które pozwalają jej się rozwijać, lepiej rozumieć siebie i drugiego człowieka, a więc bardzo wybiórczo oglądająca telewizję (11,7%)¹⁵.

Pod względem akceptacji treści wyróżniono również trzy typy: 1) akceptację bezkrytyczną – cechuje ona młodzież urzeczoną telewizją, oglądającą powierzone wszystko "jak leci" (6,1%); 2) akceptację selektywną – dokonują wyboru treści ukazywanych w telewizji (77,4%); 3) sprzeciw – ten typ odbiorcy odnosi się krytycznie prawie do wszystkiego, co podaje telewizja (16,5%). Tworząc w końcu kompleksową typologię recepcji, wyodrębniono typ recepcji bezkrytycznej (11,5%), selektywnej (65,5%) i wybiórczej (23,0%)¹⁶.

Okazało się, że wiek zasadniczo nie wpływa na częstotliwość oglądania telewizji, natomiast różnicuje upodobania i akceptację. Jeśli chodzi o płeć – z badań wynika, że chłopcy nieco częściej oglądają telewizję niż dziewczęta, które są też bardziej krytyczne w ocenie treści. Zauważono również, że licealiści oglądają telewizję częściej w celach poznawczych, a uczniowie techników – dla rozrywki. Okazało się także, że u badanej młodzieży większy wpływ na oglądanie telewizji mają grupy rówieśnicze niż rodzina. Stwierdzono, że religijność nie wpływa zasadniczo na częstotliwość korzystania z telewizji, ale różnicuje upodobania w zakresie podejścia do treści erotycznych, występujących niekiedy w programach telewizyjnych, oraz do treści społeczno-politycznych¹⁷.

W ostatnich latach badano również znaczenie środków audiowizualnych w ramach polskiego programu katechetycznego, przy czym więcej zajmowano się obrazem niż dźwiękiem. Między innymi podkreślano znaczenie ilustracji, zwłaszcza w katechezie uczniów kl. I-IV z uwagi na przewagę u dzieci w tym wieku myślenia obrazowego¹⁸. Jednakże obraz zasadniczo stanowi tylko bardzo cenne wsparcie dla słowa Bożego. Akcentowano, że ilustracje dla dzieci mają być proste, czytelne i zgodne z prawdą (np. Boga nie da się narysować). Zdarza

¹⁴ Tamże s. 98-133.

¹⁵ Tamże s. 151-174.

¹⁶ Tamże s. 201.

¹⁷ Tamże s. 201-204.

¹⁸ Zob. np. A. K a c z m a r e k. *Rola ilustracji w katechezie na podstawie współczesnej literatury pedagogiczno-katechetycznej w Polsce*. Lublin 1982 (mps – Archiwum KUL).

się bowiem zbyt wczesne stosowanie symboli w katechezie małych dzieci, i to nawet z błędami natury archeologiczno-obyczajowej (np. diabeł z łańcuchem...). Dotyczy to głównie starych biblijek czy katechizmów, gdyż nowe, np. *Bóg z nami*¹⁹, choć miejscami trudne treściowo i technicznie mało wyraziste, są pozytywnie oceniane z punktu widzenia zastosowanych obrazów, dobrze ilustrujących i wyjaśniających zasadniczą treść²⁰. Podobnie obrazy w *Katechizmie religii katolickiej*²¹ ocenia się – zasadniczo – jako poprawne teologicznie, psychologicznie i historycznie²².

Pojawiły się również próby badania wpływu montażu audiowizualnych na kształtowanie postaw religijnych młodzieży. Najogólniej można stwierdzić, że katecheza wzmocniana środkami audiowizualnymi ma silniejsze oddziaływanie na komponenty religijnej postawy młodzieży. Istnieje zapotrzebowanie na przekaz prawd religijnych za pomocą środków audiowizualnych. Najskuteczniej – w tych konkretnych badaniach (z zastosowaniem diaporamy) – zdołano poruszyć stronę emocjonalną, chociaż w niejednakowy sposób²³. Przy użyciu tych środków starano się przekazać treść przesłania, która jednak nie zawsze była przyjmowana zgodnie z założeniem programu. Stąd postuluje się, aby program łączyć z komentarzem, doprowadzać do przeżyć i wymiany doświadczeń oraz przystosowywać grupę do umiejętnego odbioru tego typu katechezy z użyciem środków audiowizualnych. Warto przyjrzeć się również, jakie jest nasycenie tymi środkami podręczników i materiałów katechetycznych opartych na aktualnym polskim ramowym programie katechetycznym.

IV. ŚRODKI AUDIOWIZUALNE W MATERIAŁACH I W PODRĘCZNIKACH DO KATECHIZACJI DZIECI I MŁODZIEŻY W POLSCE

Omówieniem zastosowania przezroczy w katechezie dzieci klas przedszkolnych oraz ze szkoły podstawowej zajmował się Z. Lato²⁴. W swoich badaniach wykorzystał trzy podręczniki: *Jezus Chrystus z nami*, *Bóg z nami* i *Podręcznik metodyczny do katechizmu religii katolickiej*.

¹⁹ Cz. 1-4. Warszawa 1972.

²⁰ H. Ł y s y. *Ilustracja w polskich podręcznikach do katechezy dla dzieci*. Lublin 1982 (mps – Archiwum KUL).

²¹ Paryż 1977 oraz *Podręcznik metodyczny do katechizmu religii katolickiej*. Pod red. J. Charytańskiego, W. Kubika. Cz. 1-4. Warszawa 1982-1983.

²² Ł y s y, jw. s. 27.

²³ W. Z y g a d ł o. *Elektroniczne środki przekazu w procesie formowania postaw religijnych młodzieży (w świetle wypowiedzi młodzieży)*. Lublin 1988 (mps – Archiwum KUL).

²⁴ *Możliwości wykorzystania szkolnych programów przezroczowych w katechezie*. Lublin 1986 (mps – Archiwum KUL).

Podręcznik *Jezus Chrystus z nami*²⁵ jest przeznaczony dla dzieci 4-letnich (cz. I) i 5-letnich (cz. II). Obydwie części zawierają 81 jednostek katechetycznych. W podręczniku tym terminów: "obraz", "ilustracja", "przezrocze" używa się zamiennie. W obu częściach autorzy zalecają zastosowanie przezroczy w 47 jednostkach katechetycznych²⁶. W sposób jednoznaczny stosują termin "przezrocza" tylko 22 razy, w innych przypadkach mówią o "obrazach", "fotogramach", "pocztówkach", "zdjęciach". O "seriach przezroczy" jest mowa tylko w dwu katechezach, w pozostałych zaleca się zastosowanie dwóch, czterech lub więcej przezroczy, nie określając bliżej ich liczby. Treść przezroczy jest ściśle związana z tematem katechezy (np. biblijne, liturgiczne, antropologiczne). Autorzy rzadko mówią w sposób pełniejszy o proponowanych przezroczeniach, ograniczając się do podania ich ogólnej treści. Zwykle przezrocza te mają służyć zobrazowaniu opowiadania katechety, pobudzeniu dzieci do rozmowy lub do zadawania pytań dzieciom przez katechetę. Niekiedy do tych przezroczy proponuje się podkład dźwiękowy²⁷.

Wspomniany już podręcznik *Bóg z nami* w swoich czterech częściach zawiera 187 katechez. Treść dwóch pierwszych części jest związana z przygotowaniem dzieci do pierwszej spowiedzi i komunii św., natomiast trzeciego i czwartego tomu odnosi się, mówiąc najogólniej, do Eucharystii i jej powiązania z życiem Kościoła. W podręczniku tym w sposób jednoznaczny mówi się o przezroczeniach w 14 wypadkach, ale można nimi zastąpić również "plansze", "obrazy", "zdjęcia". Najwięcej propozycji (28) wykorzystania przezroczy mamy dla kl. IV – w cz. IV podręcznika²⁸. W pozostałych trzech klasach takie propozycje występują po kilka razy – w 5 wypadkach jest mowa o tematycznej serii przezroczy, np. zilustrowanie żywotu św. Stanisława Kostki lub młodego św. Jana Bosko.

Oczywiście proponowane przezrocza są zasadniczo związane z główną treścią katechezy. Najczęściej ilustrują one opowiadanie katechety lub prowokują do stawiania pytań na temat obrazów; raz tylko proponują udźwiękowanie przezroczy – przy temacie ukazującym obchody milenijne.

Stopień i poziom wykorzystania obrazów w katechezie zależą w dużym stopniu od samego katechety.

Podręcznik metodyczny do katechizmu religii katolickiej w pierwszej części (dla kl. V) zawiera materiał dotyczący Starego Testamentu, w drugiej – Nowego Testamentu, w trzeciej omawia sakramenty oraz ich związek z życiem chrześcijańskim, wreszcie w czwartej jest mowa o wychowaniu moralnym. Każda część tych

²⁵ Cz. 1-2. Warszawa 1983-1984.

²⁶ Zob. np. cz. 1 s. 137, 142.

²⁷ Tamże s. 234, 254 i in.

²⁸ Zob. np. cz. 4 s. 72.

katechez zaopatrzona jest w dokładny spis przezroczy. Całość wspomnianego *Podręcznika metodycznego* zawiera 203 katechezy, w tym dla 122 spotkań proponuje się przezrocza²⁹. Zauważa się tym razem pewną równowagę, dla każdej bowiem z tych czterech klas proponuje się po ok. 20 przezroczy. Również w wypadku tego podręcznika istnieje ścisły związek tematów katechezy z treścią obrazów. Zazwyczaj są to obrazy-dokumenty symboliczne i egzystencjalno-sytuacyjne. Obrazy mają pobudzać do refleksji, samodzielnej analizy, a nawet do kontemplacji.

Wielokrotnie proponuje się w tych klasach dołączenie do eksponowanych obrazów podkładu muzycznego, nagranych na taśmie magnetofonowej. Autorzy pozostawiają wiele miejsca dla osobistej inwencji katechety. Należy jeszcze dodać, że dokonali oni takiego wyboru obrazów, by pełniły one funkcję motywacyjną, poruszały stronę emocjonalną i oddziaływały wychowawczo na katechizowanych.

Z. Lato w swojej pracy wskazuje również na potrzebę otwarcia się katechezy na osiągnięcia świeckie (programy szkolne) w zakresie przezroczy, mówi o niezbędności włączenia przezroczy w całą strukturę katechezy i o elastyczności w ich stosowaniu. Zwraca uwagę, że trudności może sprawiać nie tylko projekcja przezroczy, ale także zespolenie ich z innymi zabiegami dydaktycznymi lub środkami. Przezrocza zasadniczo należy stosować jako środek pomocniczy, dokładnie analizując ich treść i zadania szczegółowe. Trzeba pamiętać również o dostosowaniu ich do mentalności odbiorców³⁰.

Środki audiowizualne są proponowane również w katechezie młodzieży. Należy jednak od razu zaznaczyć, że nie tak systematycznie oraz intensywnie, jak w katechezie dzieci.

Polscy katecheci pracujący z młodzieżą mają do dyspozycji następujące materiały lub podręczniki katechetyczne:

- I. Adamskiej podręcznik dla liceów i techników (kl. I-III)³¹,
- pod red. J. Charytańskiego, R. Murawskiego i A. Sławskiego dla kl. I³²,
- W. Koski dla kl. I-IV³³,

²⁹ Zob. np. cz. 3 s. 84.

³⁰ Tamże s. 96.

³¹ *Katechezy na kl. I liceum i technikum*. Kraków 1971 (mps); *Katechezy na kl. II i III liceum i technikum*. B.r. (mps). Dla kl. IV – rkps przed śmiercią nie dokończony.

³² *Spotkania z Bogiem. Cz. 1: Spotkania z Chrystusem. Materiały katechetyczne dla ucznia*. Warszawa 1985 oraz *Podręcznik metodyczny dla katechety*. Warszawa 1986.

³³ *Wiara i życie chrześcijanina. Cz. 1: Spotkanie z Chrystusem*. Poznań 1981; Cz. 2: *Chrystus żyjący w swoim Kościele*. Poznań 1982; Cz. 3: *Człowiek wobec problemu wiary*. Poznań 1982; Cz. 4: *Chrześcijanin w świecie współczesnym*. Poznań 1982 oraz *Propozycje metodyczne do materiałów katechetycznych. Wiara i życie chrześcijanina. Cz. 1-3*. Poznań 1982.

- pod red. E. Majchera dla kl. I-IV³⁴,
- pod red. M. Majewskiego dla liceów i techników (kl. I-V)³⁵,
- pod red. M. Majewskiego dla szkół zawodowych (kl. I-III)³⁶.

Materiały I. Adamskiej – coraz rzadziej używane – opracowane z jej kra-kowską grupą młodzieży, którą można nazwać studyjną, w bardzo nielicznych wypadkach proponowały posługiwanie się obrazami, a tym mniej montażami audiowizualnymi.

Podręcznik pod redakcją J. Charytańskiego i jego współpracowników z ATK do 32 lekcji proponuje używanie obrazu, grafiki, fotografii, symbolu przezroczy lub nagrań, a w jednym wypadku tworzenie przez samych katechizowanych kolażu. Należy dodać, że podręcznik ten stanowi całość wraz z podręcznikami dla katechezy dzieci oraz podręcznikiem teoretycznym katechezy młodzieżowej.

Materiały W. Koski, przeznaczone dla młodzieży klas I-IV, pt. *Wiara i życie chrześcijanina*, mają nieliczne, skomasowane i bardzo słabo wykonane zdjęcia oraz ilustracje. W cz. I są cztery obrazy-dokumenty religijne, jedna mapa, cztery zdjęcia zabytków i sześć zdjęć z życia młodzieży; w cz. II – sześć obrazów religijnych, cztery zdjęcia zabytków i siedem zdjęć z życia młodzieży; w cz. III – jeden obraz Chrystusa, jedno zdjęcie archeologiczne i cztery z życia codziennego; w cz. IV – trzy obrazy religijne i osiem zdjęć z życia codziennego. W propozycjach metodycznych do materiałów katechetycznych *Wiara i życie chrześcijanina* jest bardzo mało uwag dotyczących pomocy dydaktycznych. Zwykle mówi się o pisaniu na tablicy krótkich zdań, a z metod najczęściej występują takie elementy, jak: czytanie, pytanie, wypowiedzi, wykład, słowo katechety, pokazanie książki lub dokumentu. Brak jest wyraźnych propozycji zastosowania obrazu, dźwięku, a tym bardziej montażu audiowizualnych.

Materiały pod redakcją E. Majchera dla czterech klas szkoły średniej również nie proponują stosowania montażu audiowizualnych. Są wydane techniką małej poligrafii, bez żadnych obrazów czy ilustracji, chociaż nie wykluczają ich używania. Na przykład w katechezach o R. Traugucie, o św. M. Kolbe, o Matce Bożej pożądane jest udostępnienie katechizowanym zdjęć, dokumentów lub nagrań dotyczących tych tematów.

³⁴ *Spotkanie z Chrystusem. Materiały pomocnicze do katechizacji w szkołach średnich. Kl. I.* Warszawa 1972; *Spotkanie z Chrystusem żyjącym w Kościele. Kl. II.* Warszawa 1972; *Spotkanie z Chrystusem w wierze. Kl. III.* B.m.r.; *Spotkanie z Chrystusem w miłości. Kl. IV.* Warszawa 1977.

³⁵ *Od religii do wiary. Materiały katechetyczne. Kl. I.* Lublin 1984; *Wspólnota zbawienia. Kl. II.* Lublin 1984; *Świadectwo chrześcijańskie. Kl. III.* Kraków 1981; *Wierność dziedzictwu. Kl. IV.* Kraków 1982; *Spełnienie obietnicy. Kl. V.* Kraków 1984.

³⁶ *Dar Boży. Materiały do katechizacji młodzieży szkół zawodowych. Kl. I.* Łódź 1985; *Życie Kościoła. Kl. II.* Łódź 1985; *Odpowiedzialność chrześcijańska. Kl. III.* Łódź 1985.

Materiały dla szkół średnich licealnych i technicznych pod redakcją M. Majewskiego, choć nie zawierają obrazów lub ilustracji, dość wyraźnie proponują ich używanie. W pięciu częściach tych materiałów (każda część zawiera ok. 25 katechez) proponuje się: ok. 50 razy odtwarzanie jakiejś melodii, przemówienia, wiersza, pieśni lub piosenki; 20 razy przezrocza, zwykle po kilka; 12 razy sugerowany jest krótki montaż audiowizualny – przezrocza udźwiękowione z komentarzem lub tylko podkładem muzycznym; 10 razy zdjęcia lub obrazy religijne; 17 – zdjęcia lub obrazy z życia. Warto dodać, że na kanwie tych materiałów powstało szereg programów audiowizualnych, zwłaszcza przezroczy udźwiękowionych, w ramach ćwiczeń katechetycznych w Salezjańskim Wyższym Seminarium Duchownym w Krakowie.

Materiały dla szkół zawodowych, również pod redakcją ks. M. Majewskiego, składają się z trzech części. Każda z nich zawiera po ok. 25 jednostek katechetycznych, o podobnej strukturze jak dla liceów. Na 75 katechez autorzy proponują: 27 nagrań – najczęściej pieśni, wypowiedzi ważnych osób, dwukrotnie słuchowisko; 7 razy przezrocza, zwykle w małej liczbie, 5 razy montaż audiowizualny z komentarzem lub tylko przezrocza z podkładem dźwiękowym; pięciokrotnie jest mowa o obrazach religijnych, a 4 razy o obrazach lub zdjęciach z życia codziennego.

Katecheci młodzieży w Polsce posługują się niekiedy jeszcze innymi materiałami. Są to zwykle pozycje książkowe, np. K. Bukowskiego i J. Tischnera³⁷ oraz innych, ale najczęściej nie ma w nich mowy o katechetycznych pomocach audiowizualnych.

V. CO DALEJ?

Dla katechetów używających nielicznych środków audiowizualnych – i w dodatku rzadko – aktualna jest potrzeba kształtowania mentalności audiowizualnej u katechizowanych. Polega to m.in. na łączeniu umysłowości słuchowej ze wzrokową. Z tego powodu warto zachęcić odbiorców, aby – korzystając z tych środków – najpierw analizowali dźwięk, potem słowa (najpierw rodzące się uczucia, a potem rozumujący intelekt). Należy skłaniać odbiorców do analitycznej refleksji, wprowadzając ich, krok po kroku, w podstawowe elementy języka audiowizualnego. (Najpierw sam katecheta niech się uczy oglądać dobre zdjęcia, obrazy, obserwuje ujęcia, światła, cienie, ruch. Dobrze jest próbować fotografować samemu, ucząc się przez to fotojęzyka. Na przykładach dobrej muzyki

³⁷ K. B u k o w s k i. *Podstawy wiary – w co wierzyć?*; J. T i s c h n e r. *Podstawy etyki – jak żyć?* Wrocław 1988. Katechizm religii katolickiej. Cz. IX.

uczmy się słuchać, gromadzimy na taśmie dźwięki, melodie, sluchowiska i dzielimy się z innymi katechetami swoimi doświadczeniami).

Młodych widzów trzeba ciągle uczyć na problem prawdy, np. żeby nie utożsamiali autentyczności telewizyjnego z prawdziwością i rozumieli, w jaki sposób udostępniane są treści kulturalne i religijne w przekazie obrazowo-słownym.

Sprawą bardzo pożyteczną wychowawczo jest robienie montażu audiowizualnych wspólnie z katechizowanymi i prowokowanie dyskusji nad oceną efektów jakie one przynoszą. Jest to bardzo żmudna, ale i frapująca praca, podczas której zawsze trzeba pamiętać, że nie jest się dziennikarzem czy reżyserem, ale głosicielem Ewangelii i sprawcą wiary.

Nasuwa się pytanie: czemu poświęcić uwagę obok troski o formację? Należy tworzyć nowe środki audiowizualne, również nowymi metodami, np. kamerą i taśmami magnetowidowymi. Twórczość ta niech dotyczy raczej tematów aktualnych w każdym programie katechetycznym. Do nich można zaliczyć: przykazania sakramenty, ważne wydarzenia religijne w Polsce, najżywiej dyskutowane problemy młodzieżowe, rodzinne i społeczne, wprowadzanie w modlitwę i medytację

AUDIOVISUAL MEANS WITHIN THE FRAMEWORK OF THE POLISH CATECHETICAL PROGRAMME

S u m m a r y

The paper takes up the problem of audiovisual means which are offered by manuals and catechetical materials set up within the framework of the Polish catechetical programme. Those means are promoted by the Directorium Catechisticum Generale for 1971, especially as documents and images of a positive spiritual power. Firstly, the characteristics of the mentality of an audiovisual man have been presented shortly. That man has a larger body and enlarged senses – his reactions being more selective and less analytical than. Yet using the audiovisual means considerably increases the degree of absorbing information.

Theologians point out that the new language of audiovisual means has to promote the development of faith and that by making interpersonal contacts possible. P. Babin fosters the use of those means in catechesis, but in the same breath he pinpoints that one should not abandon personal contacts. Those means should be joined with God's Word and one should make a right choice.

The sound is a self-sustaining and many-layered element (silence, noise, rhythm, song, interview). The image is a certain, finite in terms of its subject-matter, whole and it bears large margins of subjective interpretation. Sounds and images have to be appropriately selected and set up.

J. Chrapka's studies on the youth's reception of tv programmes have been outlined here. Three types are distinguished in those studies, i.e. uncritical, selective and disapproving of what can be seen on tv. The audiovisual means within the framework of the Polish catechetical programme have been shown on the basis of Z. Lato's studies (primary school) and the author's own analysis (in the catechesis of youth) attention has been paid to their quality and quantity. Finally, forming the audiovisual mentality in the catechized and making the set-up has been suggested.